

Сергій Семенчук,
здобувач кафедри історії України
Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка,
ст. викладач ПВНЗ
«Хмельницький економічний університет»,
науковий співробітник відділу охорони
пам'яток історії та культури у Хмельницькій області,
член НСКУ.

Сергій Шпаковський,
завідувач відділу охорони
пам'яток історії та культури
у Хмельницькій області,
член НСКУ та українського національного комітету
ІКОМОС

ПАМ'ЯТКООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ В. І. ЯКУБОВСЬКОГО – ВЧЕНОГО-АРХЕОЛОГА, ДОСЛІДНИКА БОЛОХІВСЬКОЇ ЗЕМЛІ

У повідомленні автори описують життєвий і творчий шлях відомого вченого-археолога та пам'яткоохоронця Василя Івановича Якубовського.

Ключові слова: В.І. Якубовський, археологія, дослідник, пам'яткоохоронна діяльність.

Про таких особистостей як Василь Іванович Якубовський говорять: це людина з відчуттям життєвого призначення. А й справді, його природа наділила неабиякими якостями: любити сім'ю, родину, свою країну, поважати ближніх. У симбіозі із працелюбністю, наполегливістю та відданістю справі йому вдалося досягнути найвищих вершин у галузі археологічної науки. Усі ці якості він несе через усе своє подекуди нелегке, однак творче, життя.

Життєпис Василя Івановича розпочався 1 лютого 1940 року в селищі Мельниця-Подільська, що на Тернопільщині, у родині селян Ганни та Івана Якубовських. Юнак зростав у сім'ї, де шанували християнські традиції та сповідували віру. Переживши голодні 1946-1947 роки, Василь Якубовський здобуває середню освіту в Мельнице-Подільській середній школі, яку закінчив у 1958 році. У шкільні роки та опісля захоплювався музикою. Певний час грав у духовому шкільному оркестрі та Призбручанському етнографічному ансамблі Мельнице-Подільського районного будинку культури: брав участь у концертах в навколишніх селах Призбруччя, а також у міжнародному фестивалі молоді у 1957 р.

Однак, ще в шкільні роки визріла мрія стати археологом. Цьому сам Василь Іванович завдячує місцевому вчителю історії, вихованцю Коломийської української гімназії та Чернівецького університету Василю Петровичу Голику, який періодично проводив з школярами обстеження археологічних об'єктів прилеглої території. Саме за його порадою юнак побував в археологічній експедиції Київського історичного музею (зараз Національний музей історії України) під керівництвом Оксани Давидівни Ганіної, яка проводила археологічні дослідження на поселенні скіфського часу біля с. Івано-Пусте. Побувавши учасником першої у своєму житті археологічної експедиції, і відчувши радість від творчого пошуку, він твердо вирішив присвятити себе археології.

У жовтні 1959 року Василя Івановича мобілізували до лав радянської армії. Після закінчення служби у 1962 році він успішно складає вступні іспити і стає студентом історико-філологічного факультету Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту. Під час навчання студент Якубовський постійно бере участь в археологічних експедиціях під керівництвом археолога І. С. Винокура, який досліджував поселення і могильники Черняхівської культури біля сіл Раковець-Чеснівський, Ружичанка, Бакота. У 1966 році, будучи студентом 4 курсу, брав участь в археологічній експедиції з досліджень решток середньовічних міст в Середній Азії поблизу міст Куляб і Пахкар (Таджикистан). З вересня 1962-го – активний член Товариства охорони пам'ятників історії і культури.

Отримавши у 1967 році диплом вчителя історії, української мови та літератури, молодий спеціаліст з дружиною переїжджає до м. Хмельницького, де йому запропоновано посаду старшого наукового працівни-

ка і завідуючого відділу історії дорадянського часу обласного краєзнавчого музею, в яких був організатором археологічних експедицій з вивчення і охорони старожитностей літописної Болохівської землі. Працюючи в музеї, Василь Іванович паралельно стає керівником слов'яно-руської археологічної експедиції обласного музею та Хмельницької обласної екскурсійно-туристичної станції (1970-1975 рр.) [1, с. 2].

З 1968 р. Василь Іванович активно проводить обстеження об'єктів та пам'яток археології в Білогірському, Городоцькому, Деражнянському, Красилівському, Ізяславському, Летичівському, Полонському, Старокостянтинівському, Старосинявському, Хмельницькому районах. У період з 1968-1986 рр. він виявив та обстежив 32 пам'ятки археології (городища, поселення, кургани). За результатами пам'ятоохоронних розвідок складено 48 генпланів та 37 паспортів на об'єкти та пам'ятки археології. Зазначену документацію систематично використовують наукові співробітники відділу охорони пам'яток і нині для складання паспортів нового зразка, під час пам'ятоохоронних розвідок, інвентаризації археологічних об'єктів та перевірки їх технічного стану.

Саме завдяки ініціативі та безпосередній участі Василя Івановича активно проводилася робота по встановленню охоронних знаків на об'єктах та пам'ятках археології в північних та центральних районах Хмельницької області. У південній частині області цю роботу виконували працівники Кам'янець-Подільського музею-заповідника. Зокрема, металеві таблички замовляли на чавунно-ливарному заводі, що знаходився по колишній вулиці Гагаріна у м. Хмельницькому. Фінансування проекту здійснювало УТОПК у Хмельницькій області при сприянні органів влади на місцях. Всього В. І. Якубовський встановив близько 200 охоронних знаків на пам'ятках археології області.

Так, у 1972 році під його керівництвом проведено розвідку в басейні річки Хомора від с. Ліщани (Ізяславщина) Хмельницької області до м. Баранівка Житомирської області. У 1975 році під його керівництвом здійснено чергову археологічну розвідку в басейні р. Бужок (ліва притока Південного Бугу) від с. Копачівка до смт Меджибіж. У 1977 році експедицією обстежено і досліджено басейн р. Вовк (права притока верхів'я Південного Бугу).

Починаючи з 1968 року, В. Якубовський організовує систематичні археологічні дослідження на території болохівського укріпленого центру поблизу с. Городище Деражнянського району Хмельницької області, які проводилися протягом п'яти років, включаючи 1972 року польовий сезон [2, с. 4]. Із них знаменним виявився сезон 1970 року, коли, окрім іншого, відкрито унікальний речовий скарб у кількості 206 предметів. Він демонструє комплекс срібних, позолочених і золотих прикрас XII-XIII століть, який належав феодальній родині з династії чернігівських Ольговичів [3, с. 627-629].

На початку 1980 років, згідно з урядовим рішенням, скарб із Хмельницького передають у Київ, де він тривалий час прикрашав експозицію Державного музею історичних цінностей України. Відтак, окремою пересувною виставкою експонувався для вчених 5-го Міжнародного конгресу слов'янської археології, у складі виставок Міністерства культури СРСР побував у Канаді, Італії, Японії, аж поки його не повернули у фонди Хмельницького краєзнавчого музею.

Знахідка такого скарбу надзвичайно рідкісне наукове відкриття. На той час це був чи не єдиний і найбільший скарб минулого художнього ремесла в колишньому радянському союзі [4, с. 3]. Про це свідчать тогочасні повідомлення, розміщені на сторінках престижного науково-популярного журналу «Україна» [4, с. 16], на шпальтах газет «Корчагінець» [4, с. 3], «Радянське Поділля» [6, с. 6] та інших періодичних виданнях і наукових збірниках. Увагу знахідці приділили дві редакції академічних видавництв, оприлюднивши короткі нариси про нього на сторінках «Українського радянського енциклопедичного словника» (К., 1986) та альбому «Мистецтво Київської Русі» (К., 1989) [7, с. 89].

Аналіз археологічних матеріалів, здобутих на вказаному городищі у 1968-1972 роках, дозволили В. І. Якубовському встановити місцезростання руїн, де колись стояло літописне болохівське місто Божськ. Ці думки він висвітлив у статті «Пошуки мертвого міста», яку оприлюднено в журналі «Жовтень» (Львів, 1972 р.) та в рубриках газети «Корчагінець» (1970 р.). У ній наводяться переконливі аргументи, що руїни м. Божськ, у назві якого утримується місцеве ономастичне коріння, знаходяться на р. Згар біля с. Городище, що в Деражнянському районі на Хмельниччині [8, с. 4].

У 1973-1984 та 1989 роках В. Якубовський провів стаціонарні розкопки на території болохівського м. Городець, руїни якого знаходяться навпроти с. Теліжинці Старосинявського району Хмельницької області [3, с. 630-631].

На хмельницький період життя В. Якубовського припадає його активна співпраця з газетами «Колос», «Корчагінець», «Радянське Поділля»: («Мисливці за легендами» [9, с. 4], «Скарб Божська» [4, с. 3], «У пасинках» (Шкільний музей Валі Котика у Шепетівці) [10, с. 3], «Шкільний інтернаціонал» [11, с. 3], «Мандрівка у глибину століть» [12, с. 3], «Краєзнавчий факультатив» [13, с. 4], «Долина самотнього

ідола» [14, с. 4], «Сяйво далеких зірок» [15, с. 3], «Мовлять розкопки» [16, с. 4]. «Радянське Поділля» (Прибузька Трагедія [17, с. 2], «Сумна історія замка» [18, с. 3], «Богдановецький скарб» [19, с. 2], «Не допустити руйнування пам'яток» [20, с. 4], «Русальна символіка скарбу» [21, с. 4], «Він жив і творив для нас» [22, с. 4], «Чи згорів літопис Лаврентія» [23, с.3], «Болохівщина з погляду археології» [24, с.4], «Коли займався світанок» [25, с. 4], «Намети над Іквою» [26, с. 3], «Дорогою подвигу» [27, с. 4], «Ґрунтовне дослідження» [28, с. 3], «Мирна прописка Гаківниць» [29, с. 4], «Давня образотворча символіка» [30, с. 2], «І оживає історія» [31, с. 6], «Подільська Роксолана» [32, с. 3], «Дослідження археологів» [33, с. 4], «Декабрист з Поділля» [34, с. 8], «Розвідка йде по Бужку» [35, с. 4], «Юні охоронці пам'яток» [36, с. 3].

На сторінках цих часописів молодий археолог помістив чимало публікацій, в яких висвітлив окремі цікаві наукові дослідження, творчі здобутки вчених-подолян та інші краєзнавчі матеріали. Водночас цей був період пов'язаний з аналізом і теоретичним осмисленням матеріалів, здобутих в часи досліджень болохівських поселень.

З 1979 року розпочалася напружена праця зі складання кандидатських іспитів та написання кандидатської дисертації на тему «Давньоруські пам'ятки XII-XIII ст. верхів'їв річок Південного Бугу і Случа», яку він підготував під керівництвом академіка Національної Академії наук України Петра Петровича Толочка, успішно захистивши її 15 травня 1984 року на засіданні спеціалізованої ради Інституту археології НАН України. Вперше в українській історіографії досліджено майже 100 пам'яток XII-XIII ст. на території регіону, відомого під назвою Болохівська земля. Вчений аргументовано довів, що Болохівщина була заселена русинами, матеріальна і духовна культура яких розвивалася в історико-культурному руслі життя давньоруського народу, засудивши і відкинувши антинаукові версії щодо румунського походження болохівського населення.

В. І. Якубовський – вихованець та учень Київської археологічної школи, керівником якої є академік НАН України П. П. Толочко.

На початку серпня 1984 року В. І. Якубовський повертається до Кам'янця-Подільського, куди його запросив ректорат місцевого педагогічного інституту, запропонувавши вакансію старшого викладача кафедри. Згодом, у зв'язку з реорганізацією кафедри історії СРСР та УРСР, рішенням Вченої ради інституту від 13 жовтня 1990 року Василя Івановича переводять старшим викладачем у складі новоствореної кафедри історії України. А 28 лютого 1992 року його обрано на посаду доцента цієї кафедри. Через три роки Василеві Івановичу присвоєно вчене звання доцента. З 2005 року його обрано на посаду професора кафедри історії України.

Етапною в науковій роботі дослідника стала монографія «Скарби Болохівської землі», опублікована 2001 року у видавництві «Медобори» (ПП М. І. Мошак). Вдруге доповнено видання цієї монографії у 2003 році [37]. У праці проаналізовано матеріали, які походять з болохівських поселень, зроблено історичний нарис Болохівської землі, вперше введено в науковий обіг практично всі матеріали речових скарбів (24 комплекси) означеного регіону. До речі, друге видання монографії допущено до участі в конкурсі на кращу книгу нової доби в рамках четвертої Київської міжнародної спеціалізованої виставки-ярмарки «Книжковий сад-2004» у номінації «На тлі епохи». За підсумками конференції підприємця М. І. Мошака відзначено дипломом, а монографію «Скарби Болохівської землі» впродовж 2004 року експонували на постійно діючій виставці Державного комітету радіо і телебачення України.

У 2012-2016 роках В. І. Якубовський громадський організатор охорони і збереження пам'яток археології на Кам'янецьчині. З 2006 року – керівник археологічної експедиції, яка досліджує руїни літописного м. Губин Старокостянтинівського району, що на Хмельниччині.

Науковий доробок подільського дослідника складає 9 наукових і науково-методичних книжок, 122 наукових статей і публікацій, 40 науково-популярних нарисів на шпальтах газет, серед них дві індивідуальні монографії, один посібник-практикум, в якому розглядається навчально-методичний матеріал з курсу «Музеєзнавство», опублікований у 2006 році [38] для студентів вищих навчальних закладів. У 2010 році світ побачив підручник з курсу «Музеєзнавство» в умовах входження України в Болонський процес [39], а також колективна монографія «Літописний Губин XII-XIII ст. Болохівська земля» [40], довідник з археології України: Хмельницька, Закарпатська, Чернівецька області [41] та довідник «Археологічна спадщина Хмельницької області» [42].

В. І. Якубовський – до нині невтомний дослідник старожитностей та пам'яткоохоронець історико-культурної спадщини Хмельницької області і України в цілому. Його багаторічний досвід науково-педагогічної діяльності, а також пам'яткоохоронної роботи в галузі археології є безцінним скарбом для теперішніх та майбутніх поколінь істориків, краєзнавців та археологів.

Список використаних джерел та літератури

1. Кушнір Б. Покликання / Б. Кушнір // Радянське Поділля – 1974. – 12 квіт. (№ 71(12061)).
2. Цьох І. Таємниця віків розгадана / І. Цьох // Радянське Поділля – 1972. – 30 лип. (№ 149 (11629)).
3. Кам'янець-Подільський державний університет в особах. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2005. – Т. 2. – 928 с.
4. Якубовський В. Скарб Божська / В. Якубовський // Корчагінець – 1970. – 5 верес. (№ 106 (1594)).
5. Ганченко І. Скарби Древнього Божська / І. Ганченко // Україна. – 1973. – № 38. – С. 16-17.
6. Гришук Б. У пошука скарбу / Б. Гришук // Радянське Поділля. – 1976. – 10 лют. (№ 37).
7. Асєєв Ю. Мистецтво Київської Русі / Ю. Асєєв. – К., 1989.
8. Якубовський В. Пошуки мертвого міста / В. Якубовський // Корчагінець. – 1970 – 2 квіт. (№ 39 (1527)).
9. Якубовський В. Мисливці за легендами / В. Якубовський // Корчагінець. – 1968. – 30 трав. (№ 645).
10. Якубовський В. У пасинках (Шкільний музей Валі Котика у Шепетівці) / В. Якубовський // Корчагінець. – 1969. – 29 квіт. (№ 51 (1383)).
11. Якубовський В. Шкільний інтернаціонал / В. Якубовський, В. Малиновський // Корчагінець. – 1973. – 23 січ. (№ 10).
12. Якубовський В. Мандрівка у глибину століть / В. Якубовський // Корчагінець. – 1973. – 17 трав. (№ 57 (2013)).
13. Якубовський В. Краснзнавчий факультатив / В. Якубовський // Корчагінець. – 1973. – 7 трав. (№ 57(2169)).
14. Якубовський В. Долина самотнього ідола / В. Якубовський // Корчагінець. – 1975. – 19 лип. (№ 85(2355)).
15. Якубовський В. Сяйво далеких зірок / В. Якубовський // Корчагінець. – 1975 – 4 груд. (№ 144 (2412)).
16. Якубовський В. Мовлять розкопки / В. Якубовський // Корчагінець. – 1977. – 15 лист. (№ 136 (2964)).
17. Якубовський В. Прибузька трагедія / В. Якубовський // Радянське Поділля. – 1968. – 28 трав. (№ 103 (10556)).
18. Якубовський В. Сумна історія замка / В. Якубовський // Радянське Поділля. – 1968. – 5 січ. (№ 3 (10456)).
19. Якубовський В. Богдановецький скарб / В. Якубовський // Радянське Поділля. – 1968. – 10 берез. (№ 48 (10501)).
20. Якубовський В. Не допустити руйнування пам'яток / В. Якубовський // Радянське Поділля. – 1970. – 25 лют. (№ 39 (11007)).
21. Якубовський В. Русальна символіка скарбу / В. Якубовський // Радянське Поділля. – 1970. – 11 лист. (№ 222 (11190)).
22. Пасовський Л. Він жив і творив для нас / Л. Пасовський, В. Якубовський // Радянське Поділля. – 1969. – 16 лист. (№ 226 (10937)).
23. Якубовський В. Чи згорів літопис Лаврентія / В. Якубовський // Радянське Поділля. – 1971. – 13 берез. (№ 50 (11273)).
24. Якубовський В. Болохівщина з погляду археології / В. Якубовський // Радянське Поділля. – 1972 – 14 січ. (№ 9 (11489)).
25. Якубовський В. Коли займався світанок / В. Якубовський // Радянське Поділля. – 1975. – 14 лют. (№ 32 (12279)).
26. Якубовський В. Намети над Іквою / В. Якубовський // Радянське Поділля. – 1973. – 10 лют. (№ 208 (11943)).
27. Якубовський В. Дорогою подвигу / В. Якубовський // Радянське Поділля. – 1973. – 7 груд. (№ 239 (11914)).
28. Якубовський В. Ґрунтове дослідження / В. Якубовський // Радянське Поділля. – 1977. – 15 лист. (№ 226 (12983)).
29. Якубовський В. Мирна прописка Гаківниць / В. Якубовський // Радянське Поділля. – 1977. – 11 берез. (№ 49 (12806)).
30. Якубовський В. Давня образотворча символіка / В. Якубовський // Радянське Поділля. – 1978. – 9 черв. (№ 114 (13128)).
31. Якубовський В. І оживає історія / В. Якубовський // Радянське Поділля. – 1976. – 17 жовт. (№ 206 (12707)).
32. Якубовський В. Подільська Роксолана / В. Якубовський // Радянське Поділля. – 1976. – 10 лют. (№ 131 (12632)).

33. Якубовський В. Дослідження археологів / В. Якубовський // Радянське Поділля. – 1976. – 7 квіт. (№ 71 (12572)).
34. Якубовський В. Декабрист з Поділля / В. Якубовський // Радянське Поділля. – 1975. – 14 груд. (№ 244 (12491)).
35. Якубовський В. Розвідка йде по Бужку / В. Якубовський // Радянське Поділля – 1975. – 4 черв. (№ 111 (12358)).
36. Якубовський В. Юні охоронці пам'яток / В. Якубовський // Радянське Поділля. – 1973. – 19 черв. (№ 121 (11856)).
37. Якубовський В. Дороги гурту «Відродження» / В. Якубовський. – Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори-2006», 2013. – 72 с.
38. Якубовський В. Скарби Болохівської землі / В. Якубовський. – Кам'янець-Подільський: «МЕДОБОРИ» (ПП Мошак М. І.), 2003. – 159 с.
39. Якубовський В. Музеєзнавство. Навчальний посібник-практикум / В. Якубовський. – Кам'янець-Подільський: ПП Мошак М. І., 2006. – 272 с.
40. Якубовський В. Музеєзнавство. Підручник / В. Якубовський. – Кам'янець-Подільський: ПП Мошак М. І., 2010. – 352 с.
41. Винокур І. С. Літописний Губин XII-XIII ст. Болохівська земля / І. С. Винокур, О. І. Журко, В. П. Мегей, В. І. Якубовський. – Кам'янець-Подільський; Хмельницький; Старокостянтинів, 2004. – 208 с.
42. Винокур І. С. Довідник з археології України, Хмельницька, Чернівецька, Закарпатська області / І. С. Винокур, А. Ф. Гуцал, С. І. Пеняк, В. І. Якубовський. – Київ: Наукова думка, 1984. – 224 с.
43. Гуцал А. Ф. Археологічна спадщина Хмельницької області. Довідник / А. Ф. Гуцал, В. І. Якубовський, І. Р. Михальчишин. – Чернігів: РВК «Деснянська правда» 2011. – 176 с.

Рис.1. В.І. Якубовський

Рис.2. В.І. Якубовський (третій зліва) під час археологічних досліджень Губинського городища у 2016 р.